

In zijn bedoeling de ontwikkeling van de Groninger boer, met name de latere 'herenboer', te verbeelden in vrijwel alle aspecten die voor historisch onderzoek toegankelijk zijn, is de auteur op een indrukwekkende wijze geslaagd. Uit vroeger werk van anderen is deze ontwikkeling van opkomst, hoogtepunt en een zekere teloorgang bekend en ook veel van hun levenswijze en verdere gedragingen. De dissertatie van Botke levert hierbij een overvloedige illustratie en komt zo gezien op een goed moment, dat wil zeggen ná het meer structurele werk van P. Priester, R. Paping, V. Sleebe en anderen. Toch bevat het onderhavige werk meer dan een rijkdom aan illustratie. Het geheel is één brok cultuurgeschiedenis van het Groningse platteland. Doordat de schrijver vele onderdelen bovendien aardig in historiografische kaders plaatst, is hier sprake van belangrijke bijdragen op de terreinen van de boekgeschiedenis en leescultuur, de kerkgeschiedenis, het patriottisme, de tanende macht van de jonkers, het verenigingsleven enzovoort.

Wat het boek ook bijzonder maakt zijn de vele biografische gegevens en persoonsbeschrijvingen. Laatstgenoemde strekken zich wel vaak onder meerdere cursieve kopjes en soms gespreid over diverse onderdelen uit. Het persoonsregister bevat zo'n 1400 à 1500 namen. Mocht je van het Groninger platteland afstammen en je naam komt niet voor in dit boek, dan heeft je familie sociaal gesproken niet veel voorgesteld, zo'n gevoel krijg je. Het tegenovergestelde zal de belangstelling voor dit boek in het Groningse zeker vergroten.

De fundamentele vraag is of we hier nu te maken hebben met een nieuwe moderne vorm van wetenschapsbeoefening. Anders gezegd: is hier de verbeelding aan het woord als reactie op een doorgesloten behoefte aan structuren en analyses in de gangbare wetenschappelijke geschiedschrijving? Mijn indruk is niet, dat door de formuleringen in de inleiding simpelweg van de nood een deugd gemaakt is. Wel lijkt het mij voor de hand liggen, dat het verlangen zoveel kennis niet verloren te laten gaan, de omgeving van de auteur aangezet heeft hem tot het schrijven van een proefschrift te bewegen. Verder zij opgemerkt, dat het aan de wetenschappelijke verantwoording en controleerbaarheid van het geschrevene geenszins ontbreekt.

In de praktijk blijken beide vormen van geschiedschrijving in het geval Groningen elkaar fraai in de hand te werken. Het blijft voor mij wel de vraag, of een betere, vanuit wetenschappelijk oogpunt toch gewenste, systematisering afbreuk gedaan zou hebben aan de beoogde beeldvorming. Het geheel uitsluiten van theorievorming moet mijns inziens en kennelijk ook van dat van de promotores kunnen, omdat theorievorming in principe niet meer is dan een methode om het inzicht in de historische ontwikkeling te vergroten. In dit opzicht acht ik Botke's aanpak gelijkwaardig aan andere wetenschappelijke vormen van geschiedschrijving.

Gerard Trienekens

MIDDELEEUWEN en NIEUWE GESCHIEDENIS

Willem Procurator. Kroniek. Editie en vertaling van het Chronicon van Willelmus Procurator, M. Gumbert-Hepp met medewerking van J. P. Gumbert, ed. (Hilversum: Verloren, 2001, 543 blz., €99,-, ISBN 90 6550 662 4).

Het voorliggende boek bevat een nieuwe editie met vertaling van het *Chronicon* van Willem

Procurator. Het werk van Willem, zoon van Jacob, eerst enige tijd kapelaan van de heren van Brederode en vervolgens monnik in de benedictijner abdij te Egmond, alwaar hij later de functie van procurator uitoefende, is nog steeds een veel geraadpleegde bron, met name voor het deel dat de veertiende eeuw beslaat. Zijn kroniek is ingedeeld in jaren en loopt vanaf 1168, precies vanaf het punt waar de nog voorhanden netversie van de Egmondse annalen eindigen, tot en met het jaar 1332.

De editie en vertaling worden voorafgegaan door een inleiding waarin mevrouw Gumbert-Hepp een aantal aspecten van de auteur en diens werk behandelt alsmede een verantwoording geeft voor de editie en de vertaling. Een helder betoog over de codicologische structuur van het handschrift is van de hand van haar echtgenoot, de Leidse emeritus hoogleraar codicologie J. P. Gumbert. Het boek besluit met enkele stambomen en kaarten, een bibliografie en een index. De editie en vertaling beperken zich niet tot die teksten die Procurator uit eigen kracht heeft geschreven, zoals in de eerdere uitgave door Pijnacker-Hordijk uit 1904. Terecht zijn ook opgenomen die delen uit het handschrift die hij heeft gecompileerd uit gegevens in de Egmondse annalen en het werk van Martinus van Troppau.

Met dit boek heeft mevrouw Gumbert-Hepp de Nederlandse mediëvistiek verrijkt met een belangwekkend werkinstrument. Ze heeft ervoor gekozen haar grote kennis van het middeleeuws Latijn in te zetten voor een nauwgezette editie en vertaling. Een uitgebreid notenapparaat met verwijzingen naar de historische literatuur ontbreekt evenwel. Dat lijkt mij op zich geen groot bezwaar aangezien juist dergelijke gegevens doorgaans snel verouderen.

Het enige voorhanden handschrift moet een zogenaamd auteursexemplaar (of misschien wel het autograaf) zijn geweest. De behandeling van de editie is hiermee in overeenstemming. De interpunctie volgt die van het handschrift. Het hoofdlettergebruik is spaarzaam aangepast ten behoeve van de leesbaarheid, terwijl het oorspronkelijke hoofdlettergebruik door middel van vet is weergegeven. Ik neem aan dat dit consequent is geschied en niet zoals de inleiding aangeeft op onverwachte plaatsen, want dat lijkt mij een zeer arbitrair criterium. De passages ontleend aan het werk van Martinus van Troppau zijn gemarkeerd met #MvT/ aan het begin en /MvT# aan het einde. Dergelijke markerings maken natuurlijk het zoeken in een digitaal tekstbestand eenvoudig; in druk was echter een andere wijze van weergave (bijvoorbeeld petitdruk) te prefereren geweest. De oorspronkelijkheid van het enige voorhanden handschrift had mij ook tot een andere keuze gebracht in de gevallen dat het handschrift een aperte fout vertoont. Ik zie het foutieve woord graag in de tekst en de voorgestelde emendatie in de noot, en niet omgekeerd.

Vooraf op de vertaling zal mevrouw Gumbert-Hepp hebben gezwogen. In haar inleiding geeft zij al aan dat zij met haar vertaling zo dicht mogelijk bij de oorspronkelijke tekst is gebleven, en dat aangezien de Procurator nogal stroef Latijn schrijft, het Nederlands navenant stroef is. Ze heeft verder geen poging ondernomen het rijmproza van de Procurator weer te geven. Een verstandige keuze, want een weergave hiervan in vertaling had zonder twijfel een onleesbare Nederlandse tekst opgeleverd. Dankzij de vrij letterlijke weergave van de Latijnse grondtekst in het Nederlands zijn beide goed met elkaar te vergelijken. Bovendien worden op deze wijze degenen die alleen de vertaling raadplegen, ook met de eigenaardigheden van de schrijver geconfronteerd. Een aardig voorbeeld hiervan lezen we op bladzijde 352-353: 'Visum est etenim melius prefatas ... litteras sigillis eorum tangere...' door mevrouw Gumbert-Hepp letterlijk vertaald door: 'Het scheen hen immers veel beter toe de genoemde stukken [ik zou hier 'oorkonden' prefereren] ... met hun zegels aan te raken.' De Latijnse grondtekst en de vertaling zijn mede goed in samenhang te volgen, omdat de vertaalster waar mogelijk de Latijnse woordvolgorde heeft aangehouden. Bovendien lijkt haar geen 'videlicet' of 'itaque' te zijn ontgaan.

Een enkele keer lopen de zinnen naar mijn smaak onnodig moeizaam. Zo stakte ik even bij het lezen op bladzijde 437 van de zin ‘U moet dus weten dat, toen paus Johannes de Beier tot dan toe door het gestook van Robert niet wilde steunen ... een andere weg werd behandeld.’ Duidelijker was hier geweest: ‘... toen paus Johannes aan de Beier ... geen steun wilde verlenen’ Dit zijn evenwel kleinigheden die mijn bewondering voor deze vertaling geenszins temperen. Met name bij de epische verzen die de Procurator inlast om de moraal van het voorafgaande verhaal weer te geven heeft hij de grootste moeite begrijpelijk Latijn te produceren. In de meeste gevallen is mevrouw Gumbert-Hepp er goed in geslaagd deze vaak duistere passages te duiden en te vertalen.

In de index van namen zijn enkele foutjes geslopen. Zo worden Reinoud I en II van Gelre hertog in plaats van graaf genoemd, worden de verschillende Gijsbrechten van Amstel op een hoop gegooid en wordt de domproost Dirk die in 1196 en 1197 kortstondig elect van Utrecht was niet onderscheiden van zijn opvolger Dirk die voor zijn verkiezing proost van Maastricht was. Schoonheidsfoutjes zijn ook her en der te vinden in de voetnoten. Zo wordt op bladzijde 21 het gebruik van de paasstyl in Engeland tot in de achttiende eeuw gemeld; bedoeld zal zijn de boodschapstyl.

Nog een laatste opmerking. Het vertalen van een zo omvangrijk werk vereist een zekere affiniteit met de te vertalen tekst. Het editeren en vertalen moet ook een genoeg zijn. Gezien de vasthoudendheid waarmee mevrouw Gumbert-Hepp zich van haar moeilijke taak heeft gekweten, blijkt dat zij een en ander duidelijk heeft ervaren. Ze spreekt dan ook van een leuke tekst. Hans van Rij die eerder bezig is geweest met een vertaling van het ‘Chronicon’ had die affiniteit met Willem Procurator niet. Hij werd, zo schrijft hij in een brief aan een collega, ‘fysiek beroerd van het gekunstelde proza van de Procurator.’ Hij is dus niet, zoals mevrouw Gumbert-Hepp in haar ‘Woord vooraf’ meedeelt, in het rijmproza blijven steken. Het was een wijs besluit van Van Rij om niet tegen heug en meug deze vertaling te willen voltooien. Mede hieraan danken we nu dit fraaie boek.

Eef Dijkhof

R. Vermij, *The calvinist copernicans. The reception of the new astronomy in the Dutch Republic, 1575-1750* (History of science and scholarship in the Netherland I; Amsterdam: Edita KNAW, 2002, x + 433 blz., ISBN 90 6984 340 4).

Toen Copernicus in 1543 bekend maakte dat de aarde om de zon draait in plaats van andersom, was er niemand die meteen juichend opsprong onder de kreet ‘maar natuurlijk! dat we daar nu niet zelf op zijn gekomen!’ Vanwaar dat uitblijven van spontaan enthousiasme?

De gedachte dat het eigenlijk wel zo had moeten gaan maar de mensheid nog te bekrompen was om zonder horten en stoten van vooral godsdienstige aard het pad der Verlichting te betreden, is door de wetenschapsgeschiedschrijving sedert lang verlaten. Copernicus’ leer van de dubbele aarddraaiing (in 24 uur om de eigen as, in een jaar om de zon) was toen geen als zodanig zichtbare aanzet tot de latere Verlichting; de Copernicaanse revolutie is zelfs niet als een revolutie begonnen, maar is die pas geworden toen er een halve eeuw later goede redenen kwamen om zijn voorstel serieus te nemen. Wat konden, in termen van die tijd, goede redenen zijn? Slechts in heel beperkte mate degene die Copernicus zelf aandroeg. In de tweede helft van de zestiende eeuw is Copernicus vooral gezien als een eersterangs vakman, uit wiens gedetailleerde ontleding van de gecompliceerde planetenbanen in zo’n vijftigtal eenparig door-